

Felsefe Tarihi
CİLT 1
Kurucu Düşünceler

JACQUELINE RUSS
yönetiminde

ANNE BAUDART - FRANÇOIS CHENET
JEAN-PAUL DUMONT - FRANCE FARAGO
PIERRE HADOT - CHRISTIAN JAMBET
FRANÇOIS JULLIEN - JACQUELINE RUSS

Fransız Kültür Bakanlığı Ulusal Kitap Merkezi'nin katkılarıyla yayımlanmıştır.
Ouvrage publié avec le soutien du Centre national du Livre, Ministère français
chargé de la culture.

Histoire de la philosophie. 1. Les pensées fondatrices

© 1998 Armand Colin

İletişim Yayınları 1687 • Başvuru Dizisi 64

ISBN-13: 978-975-05-0981-0

© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2011, İstanbul

EDITÖR Devrim Çetinkasap

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Ayten Koçal

DİZİN Burcu Tunakan

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Felsefe Tarihi

CİLT 1

Kurucu Düşünceler

JACQUELINE RUSS
yönetiminde

ANNE BAUDART - FRANÇOIS CHENET
JEAN-PAUL DUMONT - FRANCE FARAGO
PIERRE HADOT - CHRISTIAN JAMBET
FRANÇOIS JULLIEN - JACQUELINE RUSS

Histoire de la philosophie

1. Les pensées fondatrices

ÇEVİREN İsmail Yerguz

İÇİNDEKİLER

Önsöz: Kurucu Düşünceler	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
Yunan Kurucu Düşüncesi	21
<i>Presokratikler</i>	23
<i>Platon (428/7 - 347/6)</i>	39
<i>Aristoteles (384-322)</i>	71
<i>Helenistik Felsefe</i>	105
<i>Sonuç</i>	122
İKİNCİ BÖLÜM	
Yahudi ve Ortadoğu Kurucu Düşünceleri	123
<i>Mısır</i>	125
<i>Mezopotamya'da Felsefe Öncesi Düşünce</i>	127
<i>Kutsal Kitap</i>	129
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Hıristiyan Kurucu Düşüncesi	141
<i>Yeni Ahit</i>	143
<i>İskenderiyeli Philon (İÖ 20-İS 50?)</i>	156
<i>Kilise Babaları</i>	158
<i>Aziz Augustinus (354-430)</i>	162
<i>Sonuç</i>	166

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hindistan'ın Kurucu Düşüncesi	169
<i>Hint Düşüncesinin Kaynakları</i>	171
<i>Vedaların Yahyi ve Teorilerin Başlangıcı</i>	176
<i>Upanişadlar'da Teorik Düşüncenin Atılımı</i>	185
<i>Jainizm</i>	194
<i>İlksel Budizm</i>	196
<i>Bhagavad-Gita</i>	204
<i>Sonuç</i>	207

BEŞİNCİ BÖLÜM

Çin Kurucu Düşüncesi	211
<i>Giriş</i>	213
<i>İlkel Dinsellikten Evrensel Bir Düzen Bilincine</i>	215
<i>Gökten Gelen Düzeni Kavrayabilmek İçin</i>	
<i>Ahlak Deneyimini Derinleştirmek: Konfüçyüs'ün Öğretisi</i>	220
<i>İyi mi? Kötü mü? Mencius'tan Ksunzi'ye</i>	224
<i>İlksel Spontanlığa Dönüş: Taocular</i>	229
<i>Spontanlık Totaliter Düzenin</i>	
<i>Hizmetine Girdiğinde: Yasacılar</i>	234
<i>Savaşa Girmeden Galip Gelme: Stratejistler</i>	238
<i>Sonuç</i>	242

ALTINCI BÖLÜM

İslam Kurucu Düşüncesi	247
<i>Giriş</i>	249
<i>Üç Büyük Mesele</i>	254

SONUÇ

Ölümü Aşan Düşünceler	281
------------------------------------	-----

GENEL KAYNAKÇA.....	284
---------------------	-----

DİZİN.....	286
------------	-----

Önsöz

Kurucu Düşünceler

Jacqueline Russ

Tanımlar

Kültürün ve düşüncenin temellerini atan önemli uğrakların ortaya çıkışını tasvir etmek, bunların kaynaklarına ulaşmaya çalışmak... *Felsefe Tarihi*'nin "kurucu düşünceler"e ayırdığımız birinci cildinin amacı bu... Düşüncenin geçmişine, başlangıçtaki görünümüne eğilen bu yapıt, kökene dair zaman içerisinde kesin olarak saptanabilir türden sorunları değil, bir kültürün mutlak, neredeyse metafizik kökeni sayılabilecek temellerini merkeze almaktadır.

Bu temellendirme zorunluluğu, 20. yüzyıl sonunda girilen keskin yol ayrımıyla atbaşı gider. Her türlü temellendirme girişiminde (metafizik, bilim vb. alanlarda) büyük krizlerin yaşandığı 20. yüzyıl, farklı kuramsal ve pratik alanların radikal biçimde yeniden temellendirilmesi gibi bir amacın ön plana çıkarıldığı dönemdir. Temellerin sarsılması ve yeni baştan temellendirme zorunluluğu teması, Husserl ve Heidegger'le başlayarak bütün keskinliğiyle ortaya çıkmıştır. Temellendirme düşüncesi çağımıza ve kültürümüze yerleşmiş durumdadır. Bu sebeple, kitabın yazarları olarak, felsefe tarihini yeni bir zemine oturtmak isteyen bizlerin de kurucu düşünceleri araştırmaya yönelmemiz şaşırtıcı değildir.

Ama temellendirmek nedir? Temellendirmek (bir başlangıç noktasının zamanda ortaya çıkışına indirgenemeyen edim) biçimler aracılığıyla yapılandırmaktır; ampirik yaşamın eksik gündelikliğini tamamlayan birleştirici ilkelere ulaşmak amacıyla ilk parçalanmayı aşmakla ilgilidir. Her “temel” kurtarıcıdır, çünkü yeni tinsel kategorileri hayata geçirir. Temellendirmek, yaşama geçirmek, başlatmaktır; basit zamansal başlangıcı haklı ve doğru, daha doğrusu meşru bir doğuşa dönüştürmektir. Dolayısıyla her temellendirme, olgudan yasaya geçişi, bir kültürü, bir düşünceyi ya da bir uygarlığın inşasına yönelik ilkenin ve ya temelin hayata geçirilmesini içerir. Bir başka deyişle temellendirmek, *burada ve şimdi (hic et nunc)* verili olan ampirik gerçekliğe varlık nedeni kazandırmaktır. İlke ve temel kesinlikle eşdeğer değildir; ilke daha çok bir tündengelimlin çıkış noktası anlamına gelir, temel ise bir zemin ya da taban, yapısal dayanak düşüncesi sağlar. Her ikisi birden türlü açılardan “temellendirme” fikri içinde yer alır. Temeller ve ilkeler, her tekil varolana ölçü getirip toplumsal ya da kuramsal bir alanı kesin bir biçimde sınırlama olanağı veren kuralları sunar.

Bu yapıtta sergilediğimiz Doğu’ya ve Batı’ya ait kurucu düşünceler temsillerden, fikirlerden, kavramlardan vs. çıkartılmış bilgileri veya düşünceleri ifade ediyor. Kültüre bütün adımlarımızı yönlendiren tinsel temelleri sağlayanlar da bunlardır. Kurucu fikirler, bazı belirleyici figürleri ortaya çıkarırken uygarlıkları ve halkları tinin, tarihin ve geleneğin içine yerleştirirler. Böylece zamansal sürekliliği sağlarlar. Çünkü bildiğimiz gibi, süresiz ve belleksiz tin yoktur. Temellendirmek mirasçılara sahip oldukları şeyi aktarmak, vasiyet yoluyla aktarılanlara da anlam yüklemektir. “Vasiyet olmazsa ya da bu eğretilmeyi daha açık ifade edersek, gelenek –seçen ve adlandıran, aktaran ve muhafaza eden, hazinelerin nerede olduğunu gösteren ve değerlerini bildiren gelenek– olmazsa, zamanda süreklilik mümkün olmaz. Dolayısıyla, insan için ne geçmiş ne de gelecek var olacaktır; bu durumda ise geriye sadece dünyanın ebedi oluşumu ve canlı varlıkların bu oluşum içindeki biyolojik çevrimi kalır.”¹

1 Hannah Arendt, *La Crise de la Culture*, “Folio-Essais”, Gallimard, s. 14.

Kurucu düşünceler halkları ve kültürleri, içinde kök saldıkları bu biyolojik çevriminden koparılır ve gerçek anlamda var olan tek unsura, yani Tin'e yaklaştırılır. Nesnelere oluşturan şeyleri adlandırarak, sadece farklı kültür alanlarına değil, aynı zamanda evrensel toplumun birliğine de temeli sağlarlar. Bir başka deyişle, *Felsefe Tarihi*'nin bu 1. cildinin yazarları burada insanlığın kurucu düşüncelerine yöneliyorlar. Onlara göre, bu insanlık kesinlikle soyut bir insan tanımı veya uluslar ile halkların durağan bir eklemelenmesi değildir; hatta tersine, anlam arayışlarının yönlendirdiği evrensel bir topluluk, "kişilerarası bir alan"dır.

Burada, evrensel topluluk kavramıyla Husserl'e gönderme yapıyoruz. Dolayısıyla Batılı olmayan düşüncelerle yakınlık kurmayı amaçlayan "bu" *Felsefe Tarihi*, ilke olarak Avrupa merkezliği reddediyor... Husserl gibi, "insanlığı, insanları ve halkları kucaklayan ve sadece tinsel özelliklere bağlı tek bir yaşam gibi görmek" gerekir, "insanlık insan ve kültür tiplerini ayrı ayrı kucaklar, ama bunlar kavranamayan geçiş süreçleri içinde birbirleri içinde erimişlerdir."² İşte bu güzel "insanlığın tinsel formları" vizyonunun Avrupa figürlerine odaklanmaması gerekir.

Yöntem sorunları

Aslında bu girişimimiz çifte bir soruna yol açıyor: Birincisi, böyle bir yaklaşım insanlığın bu kurucu biçimlerinin doğası ve statüsüyle ilgilidir; ikincisi, çok sayıda kaynağın taranması gerekir. Bu araştırma aracılığıyla, bir kültürlerötesi (*bkz. ileride*, s. 163, F.Chenet'nin sorunsalı) ve soyut tümeller arayışına girmiş olmuyor muyuz? Nitekim Batı'nın geleneksel bakışına göre, felsefe ve hatta düşünme eyleminin kendisi Yunan kültürünün ürünüdür ve bunların kaynağını başka yerlerde aramaya gerek yoktur.

Önce birinci sorun: Bu tasarımlar ya da kavramlar –sözgeli mi Yunan'da Varlık, Mısır'da *Maât* (Hukuk), Hint'te *Brahman*

2 Husserl, *La Crise de l'humanité européenne et la philosophie*, Aubier, s. 29.

(kişisiz Mutlak)– nasıl düşünülecektir? Bunlar soyut tümellerle, insanın düşünme biçiminin birer parçası olan genel fikirlerle aynı mıdır? Kurucu düşüncelerin analiz edilmesinin amacı soyut, kültürlerötesi genel kavramları ortaya çıkarmak değil, farklılıklara odaklanarak ve kendi geleneğimize yabancı görüşleri kavrayarak, uzun bir tinsel yolculuk sonunda bir bütünlüğe ulaşmak, yani somut bir tümelle bütünleşmiş özgül formları tespit etmektir. Kurucu düşüncelerin temel tasarımları kesinlikle soyut bir tümel oluşturmazlar; bilinen ve kabul edilen farklılıklar açısından zengin, somut bir tümele işaret ederler. Bir düşünce, var olabilmek için özellikle dilbilimsel nitelikli, farklı sembollerin dolayımından geçmek zorundaysa eğer, ancak çeşitli kültürlerin aracılığıyla oluşturulmuş somut bir tümel yoluyla ortaya çıkabilir.

Felsefi amneziler

Ama düşüncenin çok çeşitli doğuş biçimlerine mutlaka açılmak, temel farklılığı kabul etmek ve diyalogun somut tümelini soyut tümele tercih etmek elzem midir? Burada yine, ikinci bir soru ve onunla birlikte her türlü dogmatik dışlamayı reddetme tavrımız ortaya çıkıyor. Felsefenin ve düşüncenin sadece Yunan'a ve Avrupa'ya ait olmadığı, kaynaklarını Çin ve Hindistan geleneğinden de almış olabileceği, bir başka deyişle felsefenin sadece Yunanca konuşmadığı doğru mudur? Kültürümüze egemen olan çok eski bir tez var: Felsefe öncelikle Yunan'dır ve Helen sitelerinin çocuğudur. Uygarlığın temel kavramlarını Yunan düşüncesi doğurmuştur. Mitten rasyonelliğe geçişi sağlayan bu düşünce, düzenli ve rasyonel söylemi yaratmıştır –ve bunu sadece o başarmıştır!–; bu söylem ise, temel ve gerçek bilimin kurucusu otantik teoriyi doğuran *logos*'a tâbidir.

Bu konuda söz söylemiş bellibaşlı filozoflardan birisi de, analizlerini hatırlamamız gereken Husserl'dir (ayrıca bildiğimiz üzere Hegel de Yunan düşüncesinin tinsel ve kurucu önceliğini kabul etmiştir). Ortaya attığı birçok tezle bu denli açık ve anlaşılır bir düşünür olan Husserl, bu konuya gelince, kültürü-

müze egemen olan etnomerkezcilikten ve Avrupamerkezcilik-ten kopamaz.

Husserl *La Crise de l'humanité européenne et la philosophie*'de (Avrupa Hümanitesinin Bunalımı ve Felsefe; 1935) şöyle diyor: "İnsanın çevresine karşı bambaşka ve yeni bir tavır sergilemesi ilk kez Yunan'da görülür. Biz bu insanı tanımak için özellikle bu tavra odaklanırsınız ve bu ilgi, bütünüyle teoriktir[...] Bu durumda insan bilme tutkusunun kurbanı olur ve bu tutkunun yol açtığı gerilim, insanın yaşamsal *praxis*'ini, gündelik çabalarını ve kaygılarını aşar; filozofu kesinlikle parçası olduğu ve gözlemediği dünyanın seyircisi haline getirir."³ Demek ki Tinin evrensel topluluğu Husserl'de ancak, pratiği teoriye bağlı hale getiren ve böylece Avrupa'nın tinsel yapısını şekillendiren Yunanların keşfedilmesiyle mümkün olabilmektedir. Burada Yunanların lehine ve Avrupa'nın lehine olan iki önyargıyla karşı karşıyayız. Hegel'de olduğu gibi Husserl'de de Helenmerkezciliğe, Avrupa merkezilik eşlik eder.

Doğu'nun dışlanması olgusu günümüzde de sıkça görülüyor. François Châtelet, Emile Noël'le konuşmalarında⁴ aklın Yunanistan'da ortaya çıktığını söylemekten çekinmez. "Aklın düşüncenin içinde midir yoksa bulunmuş mudur?" diye sorar Emile Noël. "Eğer insanlık, tarihinin bir döneminde rasyonel bir düşünce ortaya çıkarmışsa bunu Yunanlara borçluyuz," der Châtelet: "Aklın icat edildiğinden söz edebiliriz bence. Ve felsefenin yeni bir kültür çeşidi olarak nasıl ortaya çıktığını anlamak için çok özel bir duruma, Antik Yunan'a gönderme yapmayı tercih edeceğim."⁵

Gelenekselleşmiş bir yargı söz konusu: "Aklı Yunanlar icat etmişlerdir." *Logos*'a ve varlığa yabancı olan Doğu'ya gelince, o, "aklın tarihi" ve tinle gerçek anlamda bütünleşmemiştir. Uygarlığı temellendiren pek çok düşünceyi gölgede bırakan bu tutum, Çin'in ve –Roger-Pol Droit'ın *L'Oubli de l'Inde* (PUF) adlı denemesinde söylediği gibi– Hindistan'ın unutulmasına yol açmıştır.

3 Husserl, a.g.y., Aubier, s. 47-49.

4 *Une histoire de la raison*, Seuil.

5 A.g.y., s. 17.

Elinizdeki birinci ciltte bu çok eski felsefi amneziye belli bir mesafeden bakmaya çalıştık: Günümüzde, Helenmerkezcilik de, Avrupa merkezilik de ağır biçimde eleştiriliyor. Batı düşüncesine nasıl bir gerekçeyle ayrıcalık tanıyabiliriz? Kimileri Batı düşüncesinin tüm dünyaya dayatılan bilimsel ve teknik çalışma sahalarıyla bütünleşmesini gerekçe olarak öne sürer. Bazı düşünürlere göre ise, modern bilim ve teknik "kusursuz bir anlam yokluğu"nu (Heidegger) yansıtır. Ayrıca, kimi zaman Batı *ratio*'sunun karşı karşıya kaldığı sınırlamaları gösteren de, Doğu düşünceleri ya da felsefeleridir. Hindistan'da, Çin'de, Mısır'da, İslam ülkelerinde araştırılması gereken felsefi öğretiler ya da düşünceler vardır; bunların çözülmesiyle farklı görüş açıları değerlendirilebilecek, gerçek aklın somut evrenine daha güçlü bir biçimde nüfuz edilebilecek, insan toplulukları daha etkin yönetilebilecektir. Elbette pek çok kavram, örneğin varlık düşüncesi, özellikle Avrupa'ya özgü bir düşünce gibi gözükmektedir. Ama F. Châtelet'in de söylediği gibi⁶ varlığı bulanların (yani Yunanların) diğerlerinden daha derin ve daha zengin bir anlayışa ulaşmaları gibi bir zorunluluktan söz edilemez.

Bu ciltte, çağımızda da sürüp giden bu şüpheli amnezinin ötesine geçerek, Batı ve Doğu uygarlıklarının temel düşüncelerini ve dolayısıyla, tanınıp kabul edilen bir başkalık tarafından inşa edilen insan aklını çözümlemeye çalışacağız. Bununla, somut tümelin hiçbir parçasını feda etmemeye çalışan bir akli kastediyoruz.

Yunanların buluşları

Yunanlara göre, Helen felsefesi Mısır'a çok şey borçludur. Bazı yeni-Platoncular Yunan düşüncesinin Mısır kökenini abartmış olsalar da Doğu'nun, Yunan bilgeliğini ve bilimini bir ölçüde beslemiş olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Yunanlar özel olarak neleri bulmuşlardı peki? Tersinden bir etnomerkezcilik uygulayarak onların buluşlarını önemsiz kılmak mümkün değil. Felsefe Yunanistan'da başlamasa da Yunan

6 A.g.y., s. 40.

kültürünün evrensellik özellikleri taşıdığı ve felsefi düşünce alanında belirleyici yollar açtığını kabul etmek lazım; bu konuda örneğin Jean-Paul Dumont, Anne Baudart ve Pierre Hadot'nun bahsettikleri yollar ve kaynaklara bakabiliriz.

Jean-Paul Dumont felsefi tartışmanın, İ.Ö. 6. yüzyıl başında İyonya'da başladığını belirtir. Batı düşüncesinin ilgi odağı olan temalar ve sorular o dönemde formüle edilmiştir: akledilebilirliğin gerekliliği, “bir ve çok” sorunu, ilkelerin araştırılması vb. Çelişki yasaının önemini ilk kez açıklayan Herakleitos'tur. Pythagoras, “sayı”yı her şeyin ilkesi yapmış ve akli olanın önceliğini ifade etmiştir. Zenon “felsefi düşünce tarihinde çok önemli yeri olan ve Aristoteles'e göre, yaratıcısı olduğu diyalektik yöntemi inşa etmiştir”. Demokritos'a göre iki ilke söz konusudur: atomlar ve boşluk. Demokritos bu akli gerçekleri yani atomları ifade etmek amacıyla “idealar” sözcüğünü kullanır. Sofistlerden söz etmemek de mümkün değil; yöntemli tartışma sanatını uygulayan sofistler dile egemen olarak, muazzam bir kültür çalışması gerçekleştirmiş ve yeni düşünceler uyandırmış kişilerdir.

Platon ve Aristoteles bu presokratik mirastan beslenirler. Öncelikle –Anne Baudart'ın incelediği– Platon felsefesini anlalım. Bu düşünürün sesi bugün de şaşırtıcı bir güçle çınlamaktadır. Akıl yürütmeleriyle Atinalıların kesin saydığı yargıları sarımsan ve tıpkı annesi Phenaretos'in çocuk doğurması gibi düşünceleri doğurtan Sokrates'in en ünlü öğrencisi olan Platon, hocasının ölümüyle (İÖ 399) çok sarsılır. Yaşamının sonraki bölümünde Sokratik mesajı yayar; insanı ve topluluğu (site devletini) kurtarmaya çalışır.

Sokrates'in kullandığı diyalog ve fikir teatisi yöntemine sadık kalan Platon, zengin uzantıları olan bir felsefe türünü, esnek ve hareketli bir anlatım biçimi olan diyalogu yaratmıştır. Zihni modellere ya da paradigmalara –yani İdealara ve Özlere– yükselten, fenomenlere anlam veren diyalektik yöntemi tanımlamıştır. Platon kurucudur; çünkü ruhu, görünmeyen ve hakiki gerçekliklere yönelerek tinsel bir dönüşüm gerçekleştirir. Ama İdeaların entelektüel sezgisi, Platon'un *Symposion*'da Eros'a

verdiği rolü geri plana itemez. Platon kavram ve eğretileninin, rasyonel söylem ve mitin ittifakı ve zenginleşmesiyle Batı'ya özgü düşünme yönteminin bütünleyici parçası olmuş bir felsefe biçimini hayata geçirir. Platon ayrıca, Aristoteles'ten önce, siyaset biliminin de kurucularından biri olarak tanınmıştır.

Aristoteles kimdir? Léon Brunschvicg'in söylediği gibi “çocuk zihniyeti düzeyinde” kalanlardan değil, Anne Baudart'ın anlattığı gibi, birçok özelliğiyle kurucu babadır. Her şeyi açıklamak isteyen Aristoteles Platon'la birlikte Batı düşüncesinin mantıksal çerçevelerini oluşturmuş ve –Dante'nin deyişiyle– “bilenlerin hocası” olarak tanınmıştır. Mantık terimi hiç kuşkusuz Aristotelesçi bir terim değildir ve formun ve içeriğin birbirlerinden kesin biçimde ayrılmaları tümüyle Aristoteles'in yapıtlarında ortaya çıkan bir şey değildir. Bununla birlikte, Aristoteles kanıtlamanın, tasımı model alan, kesinlikle tümdengelimli bir mantığa dayanması gerektiği düşüncesiyle ve farklı tasım biçimlerinin dökümüyle düşüncemizi ve aklımızı iyileştirmeyi ve öznellikten kurtarmayı öğreterek bizi Batı'nın temelini atan, zengin ve rasyonel tümdengelim yoluna sokmuştur.

Aristoteles tasımcılık öğretisi çerçevesinde mantığın kurucusu olmasının yanı sıra, hayvan türleriyle ilgili bir sınıflandırma da yapmış ve bu özelliğiyle ilk doğalcılardan biri kabul edilmiştir. Bir açıdan Antik dönemin en büyük doğabilimcilerinden biridir. Hiç kuşkusuz ahlak ve politikayla ilgili çalışmaları, ayrıca poetika ve retorik incelemeleriyle filozofların öncüsü olmuştur.

Büyük İskender'den Roma egemenliğine, yani İÖ 4. yüzyıl sonundan İ. yüzyıl başına kadar uzanan Yunan tarihine denk düşen bu Helenistik felsefeyi Pierre Hadot anlatıyor. Bu dönemle ilgili olarak Hadot, kültürlerin iç içe geçmesini ve karışmasını, Doğu ve Batı düşüncelerinin birliğini bir kez daha gösteren karşılıklı etki ağlarını hatırlatıyor.

Helenistik felsefeler, dünya üstüne, bütünüyle soyut kuramlar üretmek şöyle dursun, kuramlarda, yaşamsal tavırların gerekçelendirilişini bulurlar. Felsefe varoluşsal bir seçimi, bir hayat tercihini gösterir. Bilgelik bütünü engellerden kurtulmak,

insanın kendisini köle yapacak her şeyi reddetmesi olduğunu söyleyen kinizm de böyledir. Manevi özgürlük ve kurtuluş yollarını gösteren Epikuroşçuluk gibi, kinizm de olağanüstü güncel bir olgu değil midir? Epikuroşçu bilge “yaşama zevkinin tadını çıkaracaktır; sakın, sessiz bir şekilde”. Nihayet stoacılık bize doğaya göre yaşamayı, dünyanın evrimini içten hareket ettiren evrenin yasalarına uymayı öğretir. Helenistik okullar kurucudurlar, çünkü insanı “kaygının kurbanı” biri gibi görürler ve insanın gerçek yaşama kavuşabileceği konusunda hemfikirdirler. Böylelikle manevi iyileşme ve dönüşüm olan bilgelige ulaşırlar.

Kutsal Kitap'ın mesajı

Ama Batı anlayışının yapısı Yunanlardan gelse de Avrupa'yı biçimlendiren tinsellik tipi –Roma İmparatorluğu içinde Yunan felsefe diliyle birleşerek– Ortadoğu'dan çıkmıştır. François Farago'nun göstereceği gibi, 1. yüzyıldan başlayarak, Helenik bir formasyona sahip olan ama Kutsal Kitap'ı bilen ve aynı zamanda Yahudi Philon olarak da tanınan İskenderiyeli Philon, Yunan anlayışına İbrani sezgiciliğini getiren kişidir. Platonculuktan ve yeni-Platonculuktan gelen kavramların yöntemli bir biçimde eşlik ettiği temel kavramsal enstrümanları Hıristiyan Kilise Babaları'na veren kişi Philon'dur. Öyleyse, Avrupa düşüncesinden söz ederken Kutsal Kitap referansından kaçabilmek mümkün müdür? Akılcılık bakımından Atina'nın, hukuk tekniğiyle Roma'nın çocuğu olan Avrupa, tinsellik açısından da Kudüs'ün çocuğudur.

Kutsal Kitap'la birlikte ortaya çıkan şey kesinlikle kavram alanı içinde yer almaz, ama insanın (kimi zaman) deneyimlediği o kadim Mevcudiyeti esinler: Tinsel kavrayışımızın kurucusu bu Mevcudiyet değil midir? Burada ortaya çıkan, bir saf akıl fikrine ya da pratik akıl postulatına indirgenemeyen ve sonuç olarak yaşamın gizemiyle özdeşleşen ama aynı zamanda insana, türe indirgenmesi mümkün olmayan tikelliği veren kutsal İlke değildir sadece. İkili bir gizemdir bu: kurucu Mevcudiyetin gi-

zemi ve Kutsal Kitap'ın ortaya çıkardığı mutlak tikelliğin gizemi. Böylece Kutsal Kitap, Yunan düşüncesinden –önermelerle ve tümdengelim yöntemiyle yol alan düşünceden– farklı olarak, açınlayıcı varoluşsal deneyimden ayrı tutulamaz.

İsa ve sonsuzluğun metafiziği

Yeni Ahit'in de, tıpkı Kutsal Kitap gibi, kurucu düşünceler açısından deşifre edilmesi ve yorumlanması gerekir. O da aynı şekilde, sadece Batıya değil; anlam peşinde, her düşüncenin ufkunu oluşturan diyalog halindeki evrensel topluluğa, insanlığa da bir esin kaynağı ve referans oluşturur.

France Farago, İsa'nın, kesinlikle önermelere dayanmayan, varoluşsal ve açınlayıcı bir deneyimle, bizi insanın özüyle ilgili yeni bir anlayışa götürdüğünü söylüyor. “İnsan her şeyin ölçüsüdür” der sofistler. “Kesinlikle hayır” diyor Platon, “sadece bir mutlak Varlık öğretisi, insanın ne olduğu konusunda fikir verebilir bize”. Ama İsa'yla birlikte, kökeni semitizm olan yeni bir kelam, insanın özünü, Yunanların bilmediği yeni bir alana yerleştirir: sonsuzluğun ya da sınırsızlığın alanına.

Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın gerçekleştirdiği kesin sınırağı anlayabilmek için kesinlikle Platon'un *Philebos*'unu hatırlamamız gerekir. Bu diyalogda Sokrates, var olan her şeyi dört türe ayırır: sonsuzluk (*apeiron*), sınır (*peras*), karışımdan doğan ürün ve karışımdan doğan neden. Hiçbir sınırlama getiremeyeceğimiz şey sonsuzluğa aittir. Oysa bu sürekli harekete son veren, *peras*, yani sınırdır. Sonsuzluğun sınırla sınırlanması bu eksiksiz niteliği, Yunanlara özgü düzeni getirir: Düşünmek, *peras*'ın sonsuzluk ya da sınırsızlığı üstlenerek egemen olmak zorunda olduğu ölçsüzlük olan sınırsızlığın irrasyonelitesini safdışı etmektir öncelikle. “Ölçsüzlüğün evrensel yaygınlığını gören tanrıça sınırın taşıyıcıları olan yasa ve düzeni getirmemiş midir” diye sorar Platon (*Philebos*, 26 b).

Hıristiyanlığın sonsuz hakikati: İnsanın bireysel hakikatinin (sofistler), kurucu Varlık'ın ve sınırın (Platon) yerini Tanrı kelamının sonsuzluğu alır. Kutsal Kitap'ta kısmen yer alan

bir sonsuzluk, metafiziği düşüncenin yeni ufkunu oluşturur. Bu metafizik matematiği ve Batı bilimini dolaylı biçimde ku-
racaktır.

Kurucu Budacılık

François Chenet bizi insan zihninin en temel ürünleri arasın-
da yer alan Hint düşüncesinin kaynaklarına çağırıyor. Onun-
la birlikte, *Veda'lar* (“Bilgi”) (Hindistan’da Tanrıların bilgele-
re gönderdikleri ve tanrısal bilgeliği içerdiği varsayılan dört ki-
tap), Asya’nın en büyük düşünürü *Buda* (Sanskritçe “uyanmış,
aydınlanmış” anlamındaki sözcük) ve onun öğretisi üstüne dü-
şüncelerle tanışıyoruz.

Bununla birlikte uygarlığımızın etnomerkezciliği bu Hint
düşüncesini felsefe olarak kabul etmez. Hindistan’ın unutul-
ması (yukarıda sözünü ettiğimiz felsefi amnezi) Batı kültürü-
nün belli bir kuşağını yönlendirmiştir. Alman Romantikleri
ve aynı zamanda Schopenhauer, Hindistan’ı spekülatif bir alan
olarak görürken, Hegel ve Husserl, bilindiği gibi Yunanistan’ın
kuramsal tavrını ön plana çıkarmışlardır. Bu temel etnomer-
kezciliğin önvarsayımlarının ve neticelerinin deşifre edilmesi
gerekir. Mutlakın peşinde olan Hint uygarlığı her türlü sonlu-
luğun sonsuzlukla temas ederek yok olduğu muazzam bir de-
neyimin içine dalmıştır; bir vahyin şaşmaz egemenliğine bağ-
lı olarak bağnazlığın tutsağı olmuştur. Mesafe alınması gere-
ken bir sürü indirgeyici eleştiri ve dışlamadan ibarettir bunlar.

Özellikle Budacılıkla birlikte Doğu düşüncesinin kurucu
çerçeveleriyle tanışıyoruz. Batı’nın kesinliği ego’nun, *cogito’-*
nun (Descartes) kesinliğiyse eğer, Budacılık bize ego’nun ha-
yalden başka bir şey olmadığını, kişisel öznenin bir boşluk ol-
duğunu, basit ve tözsel bir ben olmadığını hatırlatıyor olabilir.
Bu acımasız özne ve ben eleştirisiyle ve bütün arzuların safdışı
edilmesine bağlı Nirvana’nın, yani yüce dinginliğin olmazsa ol-
maz koşulu olan özneye mesafeli bakışıyla Budacılığın, insanlı-
ğın felsefi anlamda açıklanmasında en önemli desteklerden bi-
rini sağladığını söylüyor F. Chenet.

Çin düşüncesi, felsefi bilinçdışımızın keşfi

François Jullien'in anlattığı Çin düşüncesiyle birlikte, Batı dünyasından çok farklı bir dünya çıkar karşımıza. Peki, bu düşünce aracılığıyla bize sunulan nedir? Kesinlikle bir kavram dünyası değil, bizim uygarlığımızın düşünmediği şeylerdir söz konusu olan. Çinlilerin biçimlendirdiği, bir varlık fikri değildir; türler ve cinsler biçiminde sınıflandırma yapmayı sevmezler. Kavramlar aracılığıyla örgütlemek, kategoriler yardımıyla tanımak değildir onların amacı. Söylemin biçimlenmesini de öne çıkarmazlar. Kısacası Çin bizi kendi kategorilerimizin çok uzağına atar. Görünüş ve gerçeklik ayrımı, varlık düşüncesi, Tanrı, yaratılış düşüncesi; bütün bunlar işleyen bir süreç olarak gerçekliğin tanımlanmasıyla ilgilenen ama her türlü yaratma fikrine (herhangi bir tanrı tarafından yaratılma fikrine) yabancı bu düşünce açısından tuhaftır. Çin düşüncesi, sabit ve kavramla düzenlenmiş bir tasarımlar dünyası kurmaktan çok, sürekli değişim içindeki bir evreni açıklar.

Dolayısıyla Çin düşüncesi bizi başka bir bize, felsefi bilinçdışımıza götürür: “Eski Çin düşünürleriyle yakınlaşırken kendi geleneğimizin dışında bir dünya görüşüyle tanışırız” (F. Jullien).

İslam felsefesi, Galileo-öncesi düşüncelerin ifadesi

Ya İslam? Christian Jambet'nin anlattığı gibi hem Doğu hem Batı'dır İslam. İslam ülkesinde felsefe ikili bir düşünce aracılığıyla, Yunanlarla diyalog sonucu oluşur: Bir yanda Kur'an, diğer yanda bir sonraki ciltte ele alacağımız yeni-Platon öğretisi (Plotinos vd.) vardır.

Müslümanların kutsal kitabı Kur'an bir peygambere (Muhammed, 570-632) gönderilmiş mesajdır: Bu kutsal kitaptaki insanlar, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlardır ve İbrahim, Musa ve İsa'dan sonra Tanrı'nın gönderdiği son peygamber Muhammed'dir. Kur'an'ın önemi ve büyüklüğü nereden geliyor? Bu kitap aracılığıyla her şeyin tek bir Tanrı'nın işareti ya

da alameti olduğunu, her şeyin onun varlığına tanıklık ettiğini kavıyoruz. Kur'an ayetleri majör bir sembolizmin ifadesidir ve dolayısıyla Kur'an çok zengin bir yorumbilgisine dayanan (gizli anlamları çözen ve yorumlayan) bir düşünce esinler. Christian Jambet bu çok zengin yorumları her şeyde var olan Tanrı'nın Gizemi'ne bağlıyor.

Hem vahiyle hem de yeni-Platoncu derin düşünceyle zenginleşmiş olan İslam felsefesi Christian Jambet'nin işaret ettiği gibi Batı düşüncesinin gelişimi açısından belirleyici olmuş, Galileo-öncesi döneme esin vermiştir. Bildiğimiz gibi, Galileo'yla birlikte nesnellik iddiasındaki bilgi tinin öznelliğini ve yaşamını dışlamıştır. Temel olarak matematiksel ülküselliklere dayanarak bilimsel soyutlamalar yaratan Galileo düşüncesi, bu yapıtta Christian Jambet'nin açıkladığı temel felsefi soruları, özgün sorunsalları gölgede bırakmıştır. Jambet özellikle şu filozoflarla ilgileniyor: 870'e doğru ölen El-Kindi, 950'de ölen ve Aristoteles'ten sonra "ikinci üstat" kabul edilen El-Farabi, 8. yüzyılda ortaya çıkıp aklın yerine sezgiyi ön plana geçiren Sufizmden izler taşıyan evrensel bir eser bırakan İbni Sina (ö. 1037).

Bu farklı düşüncelerle felsefenin ve düşüncenin doğuşu ortaya konur. Yunanistan'da, Hindistan'da, Çin'de, İslam ülkelelerinde, kimi zaman üzeri örtülmüş ya da reddedilmiş kaynaklar doğar, uygarlığımızın hareketini anlama olanağı veren pek çok düşünce dairesi ve yolu ortaya çıkar. "Kurucu düşünceler" in yazarları işte bu yolları çözüyor ve yorumluyorlar.